

ACTIVITY OF SCIENTIFIC RESEARCH CENTER FOR THE DISEASES OF THE CHILDREN'S RESPIRATORY SYSTEM IN KOŁOBRZEG OF PEDIATRIC CLINIC OF MEDICAL ACADEMY IN POZNAŃ

Oryg. DZIAŁALNOŚĆ OŚRODKA NAUKOWO-BADAWCZEGO CHORÓB UKŁADU ODDECHOWEGO U DZIECI W KOŁOBRZEGU KLINIKI PEDIATRII AKADEMII MEDYCZNEJ W POZNANIU

HEIDER Roman^{1*}, KIERZEK Andrzej², PAPROCKA-BOROWICZ Małgorzata¹, KUCIEL-LEWANDOWSKA Jadwiga¹, LABER Wojciech¹, JÓZEFOWSKI Piotr¹

¹ Katedra Fizjoterapii Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu, ul. Grunwaldzka 2, 50-355 Wrocław, Kierownik: dr hab. n. med. Małgorzata Paprocka-Borowicz, prof. nadzw.

² Sekcja Historyczna Polskiego Towarzystwa Otorynolaryngologów – Chirurgów Głowy i Szyi, Przewodniczący: prof. zw. dr hab. n. med. Andrzej Kierzek

Article submitted: 16.12.2018; accepted: 16.04.2019

Abstract

The essence of scientific research centers in Polish health resorts, is presented first of all. The structure of clinical pediatrics has been shown at the Medical Academy in Poznan since the early seventies of the twentieth century. The activities of the Scientific Research Center for the Diseases of the Children's Respiratory System in Kolobrzeg of the Pediatric Clinic of the Medical Academy in Poznań, which has been operating for over forty years, have been widely analyzed. Its service and scientific activities are particularly highlighted. The role of professors Teodor Rafiński and Jerzy Alkiewicz in the development of this Center is mentioned.

Keywords: history of physical medicine, science and research centers, sanatorium treatment of respiratory diseases

Wstęp

Wybitny profesor poznańskiej pediatrii Marian Krawczyński podaje, że wysoko oceniana w kraju poznańska szkoła pediatryczna kojarzy się przede wszystkim z nazwiskami profesorów: Karola Jonschera (1889-1955), Teodora Rafińskiego (1907-1978), oraz Olecha Szczepkiego (1914-1980) [1]. To właśnie z inicjatywy pediat-

rów poznańskich, a w szczególności profesora Rafińskiego powstał Ośrodek Naukowo-Badawczy Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu. Prowadzenie skutecznego leczenia uzdrowiskowego w Kołobrzegu w oparciu o dokonania naukowe byłoby trudne bez rozpatrzenia działalności sześciu Ośrodków Naukowo-Badawczych (O. N. B.) Akademii Medycznych w Poznaniu i

*Corresponding Author: Roman Heider; heider.roman@gmail.com

Warszawie, funkcjonujących w poszczególnych oddziałach Szpitali Uzdrawiskowych „Mewa” i „Słoneczko” w tym uzdrawisku.

Ośrodki Naukowo-Badawcze (ONB), powołane w uzdrawiskach przez Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 1953 r. stanowiły formę współdziałania klinicystów – naukowców zatrudnionych w uczelniach medycznych i instytutach naukowo-badawczych z lecznictwem uzdrawiskowym. Miały za zadanie stałą weryfikację metod stosowanych dotychczas w uzdrawiskach oraz opracowania nowych metod profilaktyki, terapii oraz rehabilitacji uzdrawiskowej. Celem ich było prowadzenie badań naukowych w zakresie poznawania mechanizmów leczniczego działania czynników związanych z uzdrawiskiem. Oprócz tego ONB pełniły także funkcje konsultacyjne oraz dydaktyczne [2,3].

Znaczenie Ośrodków Naukowo-Badawczych dla lecznictwa uzdrawiskowego

Działalność naukowa i usługowa kołobrzeskich Ośrodków Naukowo-Badawczych Akademii Medycznych w Poznaniu i Warszawie związana była z podstawową działalnością danego uzdrawiska. Początki były szczególnie trudne. Uzdrawiska nie były w pełni przygotowane na prowadzenie takich nowych placówek. Dzięki pomocy pełnych zaangażowania konsultantów z akademii medycznych, stopniowo jednak nabierano doświadczenia. Pewne innowacje diagnostyczne i terapeutyczne inicjowane w klinikach czy instytutach przekazywano niezwłocznie lekarzom uzdrawiskowym, co pozwalało na stosunkowo szybkie ich wprowadzanie na terenie uzdrawisk.

Samodzielni pracownicy naukowcy, którzy zazwyczaj bywali kierownikami klinik lub instytutów oraz wysoko w hierarchii klinicznej usytuowanymi lekarzami, a także inni kliniczni lekarze konsultowali w uzdrawiskach chorych z danego ONB, ale niekiedy również innych pacjentów z terenu całego uzdrawiska. Był to zazwyczaj instruktaż diagnostyczny i terapeutyczny na najwyższym krajowym poziomie, w efekcie znacznie podnoszący prestiż danego

uzdrawiska. Dochodziło do swoistych patronatów pewnych klinik akademii medycznych w kraju nad poszczególnymi uzdrawiskami. Lekarze kliniczni doszkalali lekarzy uzdrawiskowych i vice versa. Najbardziej z tej współpracy korzystali chorzy [4]. Ośrodki Naukowo-Badawcze w Polsce działające przy sanatoriach i szpitalach uzdrawiskowych zostały powołane na podstawie instrukcji Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 24 stycznia 1953 r. Głównym zadaniem lekarzy pracujących w tych ośrodkach była działalność naukowa polegająca na badaniu leczniczego wpływu fizykalnych czynników wykorzystywanych w uzdrawiskach. Analizowali także metody w nich stosowane oraz wdrażali nowe procedury rehabilitacji uzdrawiskowej. Nie bez znaczenia była także działalność konsultacyjna oraz dydaktyczna, niezwykle korzystana dla kuracjuszy oraz lekarzy zatrudnionych w uzdrawiskach. Zajmowano się również doskonaleniem zawodowym fizjoterapeutów oraz organizowaniem specjalizacji lekarzy. Działalność Ośrodków Naukowo-Badawczych ściśle korelowała z profilem leczniczym danego uzdrawiska.

Wkład lekarzy Instytutu Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu w rozwój ONB

Działalność Instytutu Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu rozpoczęła się w lutym 1972 r. na podstawie decyzji Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 4 lipca 1969 r. [5,6]. Wtedy to na bazie 249 łóżek, pod kierownictwem prof. dr. hab. Olecha Szczepkiego z dziewięciu klinik, zakładów i pracowni, rozpoczęły działalność: m. in. wcześniej istniejąca I Klinika Chorób Dzieci, której kierownictwo powierzono Teodorowi Rafińskiemu oraz Klinika Otolaryngologii Dziecięcej, którą kierował Roman Rafiński. W I Klinice Pediatrii wykształciły się dwa główne kierunki zainteresowań kliniczno-naukowych, tj. pneumonologia dziecięca, reprezentowana przez T. Rafińskiego oraz hematologia dziecięca, reprezentowana przez Urszulę Radwańską. Przy Klinice działała m. in. pracownia diagnostyki czynnościowej płuc oraz pracownia aerozoloterapii.

Samodzielna Klinika Pneumonologii Dziecięcej wydzieliła się ze struktur I Kliniki Pediatrii w

1944 r. Kierownictwo jej objął prof. dr hab. Jerzy Alkiewicz. W sześć lat później przekształcono ją w Klinikę Pneumonologii i Alergologii Dziecięcej, a w 2003 r., uwzględniając poszerzające się spektrum działalności Kliniki - utworzono Klinikę Pneumonologii, a następnie - Klinikę Pneumonologii, Alergologii Dziecięcej i Immunologii Klinicznej. Klinikę tę po śmierci Jerzego Alkiewicza, kierownika także III Katedry Pediatrii wraz z klinikami chorób zakaźnych i neurologii, objęła dr hab. Anna Bręborowicz. Od początków powstania tej ostatniej Kliniki, jej zainteresowania naukowe koncentrowały się głównie wokół problemów epidemiologii chorób alergicznych, aerozoloterapii, diagnostyki i leczenia dychawicy oskrzelowej, chorób infekcyjnych oraz mukowiscydozy. Klinika uczestniczyła razem z pediatrycznym ośrodkiem krakowskim w badaniach o zasięgu światowym ISAAC (Interantional Study of Asthma and Allergies in Childhood). Badania te pozwalały na globalną ocenę procesu astmy, alergicznego nieżytu nosa i atopowego zapalenia skóry u dzieci szkolnych, porównania tego zagadnienia w ponad 50 krajach w ponad stu ośrodkach. Szerokie i wnikliwe badania prowadzone przez Polskie Towarzystwo Alergologiczne pozwoliły na porównanie struktury zachorowań w dziesięciu polskich ośrodkach.

W Instytucie tym prowadzono także m. in. badania obecności aktywnego procesu zapalnego w bezobjawowej astmie oskrzelowej przy pomocy przeciwciał monoklonalnych i cytofluorymetrii przepływowej. Komputerowym zestawem badano czynność płuc ze sterowanym oddychaniem. W diagnostyce alergologicznej wprowadzono nowe testy nieswoistej prowokacji oskrzeli i badań cytologicznych i immunologicznych indukowanej płwociny. Stosowano najnowszej generacji sprzęt do nebulizacji (PARI).

Pracownia Aerozoloterapii i Badań Czynnościowych Płuc, wówczas jako jedyna tego rodzaju placówka w kraju zajmowała się badaniami inhalacyjnego leku pochodzenia roślinnego. W Pracowni tej opracowano i wyprodukowano oryginalny, aktywny i stabilny lek

inhalacyjny o działaniu przeciwrzybczym z *Alium sativum* oraz olejku z drzewa herbacianego. Tu swoją siedzibę miała Polska Grupa Robocza Międzynarodowego Towarzystwa „Aerozole w medycynie”. Koordynowała ona prace naukowo-badawcze z dziedziny aerozoloterapii, m. in. wpływu energii ultradźwiękowej na strukturę chemiczną niektórych leków stosowanych w aerozoloterapii.

Instytut Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu rozwiązano w 2003 r. [7,8,9].

W owym czasie Uzdrawisko Kołobrzeg S.A. prowadziło lecznictwo uzdrowskowe w formie szpitali uzdrowskowych dla dorosłych i dzieci, sanatoriów, leczenia ambulatoryjnego. Główne profile lecznicze dla osób dorosłych obejmowały choroby układu oddechowego, układu krążenia, układu wydzielania wewnętrznego i przemiany materii (głównie cukrzycę, choroby tarczycy). Leczenie pediatryczne - przede wszystkim schorzenia górnych i dolnych dróg oddechowych, w tym dychawicę oskrzelową, ale także choroby układu wydzielania wewnętrznego, zaburzeń odżywiania i przemiany materii (głównie cukrzycę, choroby tarczycy, otyłość) oraz alergiczne schorzenia skóry.

W drugiej dekadzie XXI stulecia Uzdrawisko Kołobrzeg S.A. prowadziło działalność terapeutyczną m. in. w następujących jednostkach: Szpitalu Uzdrawiskowym „Mewa”, Szpitalu Uzdrawiskowym „Muszelka”, Dziecięcym Szpitalu Uzdrawiskowym „Słoneczko”, Sanatorium Uzdrawiskowym „Kombatant”, Zakładzie Przyrodolecznictwa nr 1, Zakładzie Przyrodolecznictwa nr 2 oraz Przychodni Uzdrawiskowej.

Ośrodek Naukowo - Badawczy Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu

Za twórcę Ośrodka Naukowo-Badawczego Sanatoriów Dziecięcych w Kołobrzegu i Kliniki Chorób Dzieci Akademii Medycznej w Poznaniu uznać trzeba prof. Teodora Rafińskiego. Już w lutym 1957 r. został on konsultantem sanatoriów dziecięcych w Kołobrzegu, podejmując się w trudnych warunkach nie tylko leczniczej, ale także i naukowej opieki nad leczonymi dziećmi [10,11]. Ośrodek Naukowo-Badawczy Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu Kliniki Pediatrii Aka-

demii Medycznej w Poznaniu założono w 1962 r [12]. Trudno dokładnie ustalić, kiedy ONB zakończył swoją działalność; ośrodek istniał jeszcze w początkach XXI stulecia, przypuszczalnie do ok. 2004 r. Formalnie nie został on zlikwidowany, bowiem o likwidację nie wystąpiła ani Akademia Medyczna w Poznaniu ani Uzdrawisko Kołobrzeg [13].

Warty przypomnienia jest fakt, że dzięki postępowi nauki w medycynie fizykalnej i balneoklimatologii, dopiero właśnie w owym 1962 r. wprowadzono nową formę leczenia w postaci rehabilitacji poszpitalnej i specjalistycznej. Powstały wówczas szpitale uzdrowiskowe, w których prowadzono rehabilitację pacjentów bezpośrednio lub w niedługim czasie po pobycie w szpitalu. Takie postępowanie powodowało szybszy powrót pacjentów do zdrowia. Działalność ośrodków naukowo – badawczych sprawiła, iż w ramach lecznictwa uzdrowiskowego stosowano także działanie profilaktyczne zapobiegające powstawaniu i rozwojowi wielu chorób. Nastąpił wówczas rozwój lecznictwa ambulatoryjnego w formie m. in. zorganizowanych wczasów leczniczych, profilaktycznych lub wyjazdów indywidualnych do uzdrowisk [14].

Pod koniec lat 70. XX stulecia w Kołobrzegu działały:

1. Ośrodek Naukowo-Badawczy Chorób Dróg Oddechowych Dzieci – kierownik dr med. Halina Chobot-Maciejewska – Instytut Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu
2. Ośrodek Naukowo-Badawczy Cukrzycy i Endokrynologii Dziecięcej – kierownik prof. dr hab. Mieczysław Walczak - Akademia Medyczna w Poznaniu
3. Ośrodek Naukowo-Badawczy Schorzeń Alergicznych Skóry – kierownik doc. dr hab. Jerzy Bowszyc - Akademia Medyczna w Poznaniu
4. Ośrodek Naukowo-Badawczy Cukrzycowy – kierownik doc. dr January Ławecki - III Klinika Chorób Wewnętrznych Akademii Medycznej w Warszawie
5. Ośrodek Naukowo-Badawczy Pulmonolo-

giczny – kierownik doc. dr hab. Antoni Koziorowski - Instytut Gruźlicy w Warszawie

6. Ośrodek Naukowo-Badawczy Choroby Wibracyjnej – kierownik prof. dr hab. Janusz Bielski - Akademia Medyczna w Poznaniu.

Ponadto prowadzono oddziały specjalistyczne:

- w Dźwirzynie w Ośrodku Sanatoryjno-Wczasowym „Włókniarz” – oddział ginekologiczny – konsultantem był dr med. Lech Sokolniki, ordynator Oddziału Ginekologicznego Położniczego Szpitala Rejonowego w Kołobrzegu
- w Kołobrzegu w Szpitalu uzdrowiskowym „Mewa” istniał oddział kardiologiczny, którego konsultantem został doc. dr hab. Bogusław Jazienicki z Akademii Medycznej w Poznaniu [15]. Konsultantem otorynolaryngologicznym w początkowym okresie działania ONB, jak wyżej wspomniano, był Roman Rafiński, laryngolog, profesor Akademii Medycznej w Poznaniu, bratprof. Teodora Rafińskiego. Często kwalifikował on dzieci do zabiegów otorynolaryngologicznych [16]. Danuta Adamska-Czeczynska, dr n. med., b. lekarz naczelny Uzdrawiska Kołobrzeg, przewodnicząca Komisji Uzdrawiskowej Rady Miasta Kołobrzeg przypomina, że konsultacje otorynolaryngologiczne w „Słoneczku” w różnym czasie przeprowadzali m. in. lekarze: Tadeusz Kunysz, Halina Piwnicka, Jerzy Rojszyk [17]. Pediatrycznych konsultacji profesorskich w czasie działania tej jednostki terapeutycznej udzielali: Teodor Rafiński, Urszula Radwańska (w krótkim okresie) oraz Jerzy Alkiewicz [18].

W uzupełnieniu podać trzeba, że w drugiej połowie zeszłego stulecia oprócz Ośrodka Badawczo-Naukowego Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu istniały jeszcze inne tego typu ośrodki dla chorych otorynolaryngologicznych dorosłych w uzdrowiskach krajowych: Akademii Medycznej w Krakowie – w Szczawnicy, Akademii Medycznej z Warszawy – w Ciechocku, Akademii Medycznej w Lublinie – w Iwoniczu-Zdroju, Akademii Medycznej we Wrocławiu – w Szczawnie-Zdroju.

Poznańscy i warszawscy konsultanci w ośrodku kołobrzesckim organizowali konferencje naukowe i sympozja, przekazywali wyniki swoich

badania bezpośrednio do wykorzystania na terenie sanatorium. Dzięki temu pracownicy uzdrowisk podwyższali swoje kwalifikacje zawodowe i doskonalili metody diagnostyczne i terapeutyczne [19].

Na szczególną uwagę zasługuje Dziecięcy Szpital Uzdrowiskowy „Słoneczko”, z działalnością leczniczą u dzieci w wieku 3 - 16 lat ze schorzeniami dróg oddechowych, z chorobami wydzielania wewnętrznego, przemiany materii, z alergicznymi schorzeniami skóry. Kompleks „Słoneczka” składał się z pięciu połączonych ze sobą pawilonów, które mogły przyjąć maksymalnie 233 osoby. Większość za-

biegów z medycyny fizykalnej oraz balneologii wykonywało się na terenie ośrodka, pozostałe w oddalonym o 50 m. Zakładzie Przyrodolecznym nr 1. Młodzi kuracjusze przebywali pod stałą opieką lekarską, pielęgniarzką i pedagogiczną. Przez cały okres leczenia pobierali nauki w przy-sanatoryjnej szkole podstawowej i gimnazjum. Wykwalifikowani wychowawcy organizowali zajęcia dające możliwość aktywnego spędzania czasu - wycieczki, różnego typu zabawy sportowo-rekreacyjne, które były elementami wzmacniającymi rehabilitację i pozwalającymi zachować dobrą kondycję psychofizyczną.

Rysunek 1. Szpital Uzdrowiskowy „Słoneczko” im. Profesora Teodora Rafińskiego w Kołobrzegu.(foto: R. Heider)

Ośrodek Naukowo – Badawczy Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu na przestrzeni lat zmieniał swoją nazwę. Dla historycznej ścisłości podać należy, że w latach siedemdziesiątych XX w. był nazywany Ośrodkiem Naukowo – Badawczym I Kliniki Chorób Dzieci AM w Uzdrawisku Kołobrzeg oraz Ośrodkiem Naukowo – Badawczym Sanatoriów Dziecięcych P.P. Uzdrawiska Kołobrzeg [20]. W latach dziewięćdziesiątych stosowano nazwy: Ośrodek Badawczo – Konsultacyjny P.P. Uzdrawiska Kołobrzeg oraz Ośrodek Badawczo – Konsultacyjny Chorób Układu Oddechowego u Dzieci P.P. Uzdrawiska Kołobrzeg [21]. Udało się ustalić, że dyrektorami Dziecięcego Sanatorium Uzdrawiskowego „Słoneczko” byli: lek. Lucyna Szemis-Poradowska (od 1965 r.), lek. Alicja Grabowska, lek. Krystyna Andron, lek. Jarosław Dmitriew (do 1982 r.), lek. Lucyna Szemis-Poradowska (do 1998 r.), a po okresie przekształcenia w spółkę akcyjną kierownikami tej jednostki byli: lek. Zenon Podstawski, lek. Katarzyna Krystosik-Łasecka, mgr Helena Sempruch [22,23].

Dokonania szczególnie zasłużonych dla Ośrodka Naukowo Badawczego w „Słoneczku” - jego kierowników profesorów Teodora Rafińskiego oraz Jerzego Alkiewicza autorzy zanalizowali w osobnej publikacji [24]. Kierownikiem ONB po prof. Rafińskim byli dr Halina Chobot-Maciejewska oraz prof. Jerzy Alkiewicz. W uznaniu za zasługi prof. Rafińskiego dla lecznictwa uzdrawiskowego w Kołobrzegu decyzją Rady Miejskiej w Kołobrzegu z dn. 2 sierpnia 1993 ul. M. Nowotki przemianowana została na ul. T. Rafińskiego.

Streszczenie

Na wstępie przedstawiono istotę ośrodków naukowo badawczych w polskich uzdrawiskach, placówek unikatowych w skali światowej. Ukazano strukturę pediatrii klinicznej w Akademii Medycznej w Poznaniu od początków lat siedemdziesiątych dwudziestego stulecia. Szeroko zanalizowano działalność Ośrodka Naukowo Badawczego Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu Kliniki Pediatrii

Akademii Medycznej w Poznaniu, działającego ponad czterdzieści lat. Uwypuklono szczególnie jego działalność usługową i naukową. Wspomniano o roli profesorów Teodora Rafińskiego i Jerzego Alkiewicza w rozwoju tego Ośrodka.

Piśmiennictwo

1. Krawczyński, M.; 20-lecie (1972-1992) Instytutu Pediatrii Akademii Medycznej im K. Marcinkowskiego w Poznaniu, Nowiny Lekarskie, 1993, XI, 1, 6-15
2. Straburzyński, G., Ramlau, D.; Dorobek polskich ośrodków naukowo-badawczych w latach 1974 – 1976, Problemy Uzdrawiskowe, 1979,12 (146), 181
3. Dobrzyński, J.; Uzdrawiska państwowe w r. 1951. Balneologia Polska, 1953, IV, 3, 124
4. Kierzek, A. Heider, R., Paprocka-Borowicz, M., Kuciel-Lewandowska, J., Laber W.; Ośrodki naukowo-badawcze polskich uzdrawisk – ośrodki niewykorzystanych szans, Acta Medicorum Polonorum, 2017, 7, 2, 38-43
5. Dz. Urz. MZiOS Nr 15/69, poz. 46
6. Wachowiak, J., Radwańska, U.; Historia i osiągnięcia I Kliniki Chorób Dzieci, a następnie Kliniki Hematologii i Onkologii Dziecięcej I Kliniki Onkologii, Hematologii i Transplantologii Pediatricznej Akademii Medycznej w Poznaniu 1972 – 2006. Medycyna Wieku Rozwojowego, 2006, X, 3, cz. I supl. I, 67
7. Krawczyński, M.; 30 lat Instytutu Pediatrii A. M. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu (1972-2002). *Pediatrics Praktyczna*, 2002, X, 1, 9
8. Bręborowicz, A.; Klinika Pneumonologii, Alergologii Dziecięcej i Immunologii Klinicznej III Katedry Pediatrii Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu. *Alergologia Info* 2008, t. III, nr 1, s. 32-33
9. Krawczyński, M.; Prof. dr hab. Olech Szczepski (1914-1980): lekarz – pediatra, etyk i humanista, wspomnienie w 20-rocznicę śmierci. *Nowiny Lekarskie*, 2000, LXIX, 6, 547-555
10. Hasik, J., Meissner, R.K.; Szkice do portretów przedstawicieli medycyny poznańskiej 1945-1985. Poznań 1991, 259
11. Rafiński Teodor (1907-1978). *Polski Słownik*

- Biograficzny Wrocław –Łódź 1987, t. XXX, z.3, s.447-449
12. Ziomber, J.; Uzdrawisko i kąpielisko w Kołobrzegu. (w) Dzieje Kołobrzegu (X-XX wiek), pod red. H. Lesińskiego. Poznań 1965, 203-205
 13. Krystosik-Łasecka K.: relacja pisemna z 9 stycznia 2012
 14. Małecka, B., Marcinkowski, J.T.: Rys historyczny rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego, "Problemy Higieny i Epidemiologii". 2007, LXXXVIII, 2, 139-142
 15. Krawczyk, L.; Rozwój Lecznictwa Uzdrawiskowego w Kołobrzegu w latach 1949-1979, Kołobrzeg 1979, 18-19
 16. Rafiński A.: relacja ustna z 14 czerwca 2011
 17. Adamska-Czepczyńska D.: relacja ustna z 2 czerwca 2011
 18. Rafiński A: l. cit.
 19. Bojar-Fijałkowska, A., Siedlak, J.; Przedsiębiorstwo Państwowe Uzdrawisko Kołobrzeg (rys historyczny i terażniejszość), Kołobrzeg 1991, 32-33, 45-46
 20. Rafiński, T., Chobot-Maciejewska, H., Mrozikiewicz, D., Dmitriew, J.; Ocena wyników leczenia solankowymi kąpielami dzieci z astmą oskrzelową, przebywających w Uzdrawisku Nadmorskim Kołobrzeg. *Balneologia Polska*, 1977, XXII, 3-4, 189
 21. Alkiewicz, J., Kędzia, B., Zawadzka, D., Han, S., Postawski, Z., Hołderna-Kędzia, E., Makowska, M., Bugaj, U., Krzyżaniak, M.; Badania aktywności mikrobiologicznej olejku z drzew herbacianego i prób jego zastosowania w terapii inhalacyjnej. *Postępy Aerosoloterapii*, 1998, VI, 2, 115-123
 22. Szemis-Poradowska, L.; relacja ustna z 10 lipca 2010
 23. Krystosik-Łasecka, K.; relacja pisemna z 9 stycznia 2012
 24. Heider, R., Kierzek, A., Paprocka-Borowicz, M., Kuciel-Lewandowska, J., Laber, W.; Zasługi Teodora Rafińskiego oraz Jerzego Alkiewicza dla Ośrodka Naukowo-Badawczego Chorób Układu Oddechowego u Dzieci w Kołobrzegu Kliniki Pediatrii Akademii Medycznej w Poznaniu. *Współczesne Pielęgniarstwo i Ochrona Zdrowia* 2017, VI, 4, 140-142